

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, професора Юніна
Олександра Сергійовича на дисертацію Никитюка Ярослава
Ігоровича на тему «Адміністративно-правовий статус Вищого
антикорупційного суду України» подану на здобуття ступеня доктора
філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Наявність професійної і незалежної судової системи є однією з основних запорук існування правової держави. При цьому така система покликана виконувати одразу два надважливих завдання: з одного боку гарантувати належне застосування законів та слугувати запобіжником від сваволі органів влади, а з іншого – забезпечувати невідворотність покарання для правопорушників. Залежний і керований ззовні суд не просто не виконує ці завдання, а й стає надійним інструментом в руках корупціонерів. Саме тому, одним із важливих етапів всеохоплюючої боротьби з корупцією в Україні стало створення інституційно сильного та незалежного антикорупційного органу, наділеного достатніми повноваженнями та інструментами для викорінення корупційних проявів серед осіб, які визначають політику держави

Утворення Вищого антикорупційного суду (ВАКС) в Україні стало важливою темою судової реформи та важливим елементом суспільно-політичного дискурсу в Україні, що обумовлено запитом в суспільстві до посилення боротьби з корупцією, а особливо її проявів серед найвищих посадових осіб держави, подолання соціально-економічної кризи, забезпечення конкурентоздатності вітчизняної економіки, відновлення довіри суспільства до влади та повноцінної захищеності прав, свобод та законних інтересів всіх громадян. Однак, незважаючи на те, що процес створення нового антикорупційного органу вже завершився, реальних зрушень у сфері протидії корупції так і не було досягнуто. Передусім, це пов'язано з неефективністю, розбалансованістю існуючої судової системи, її нестабільністю, значним політичним тиском на судову владу з боку законодавчої та виконавчої влад, надмірною завантаженістю суддів, кадровим голодом серед суддівського корпусу. Основні зусилля законодавець зосереджує на створенні необхідних умов функціонування ВАКС, зокрема його матеріально-технічного,

фінансового та інформаційного забезпечення. Применшувати роль і значення цих кроків не варто. Водночас не варто применшувати роль і значення внутрішніх чинників, які впливають на характер взаємовідносин суддів ВАКС з іншими органами публічного управління, тим самим визначаючи ступінь їх незалежності, самостійності та неупередженості. Більшість таких факторів охоплюється категорією адміністративно-правовий статус, і саме їх неналежне регулювання є основною запорукою того, що ВАКС стане дійсно ефективним інструментом протидії корупції у вищих ешелонах влади.

Окрім суто практичної цінності, обраний напрям дослідження становить значний науково-теоретичний інтерес. Справа у тому, що до сьогодні специфічні особливості адміністративно-правового статусу ВАКС не були предметом комплексного наукового аналізу. Звісно, правовий статус особи взагалі, та адміністративно-правовий статус окремих суб'єктів права (народних депутатів, державних службовців, працівників поліції, суддів тощо) досить детально досліджений в юридичній літературі. Однак питання правового статусу саме антикорупційних судових інституцій в їх дослідженнях не піднімались.

Таким чином, незважаючи на значні здобутки проведеної судово-правової реформи, а також досягнення науковців, на сьогодні актуальними все ще залишається значний масив проблемних питань, які тією чи іншою мірою пов'язані з адміністративно-правовим статусом ВАКС. Нерозробленість цих проблем в адміністративно-правовій теорії та їх недостатня урегульованість в чинному законодавстві, обумовлюють актуальність та необхідність проведення подальшого науково-теоретичного дослідження, спрямованого на отримання цілісного уявлення про адміністративно-правовий статус ВАКС з метою вироблення конкретних рекомендацій з його удосконалення.

З огляду на викладене, не викликає заперечень висновок автора дисертаційного дослідження про те, що «адміністративно-правове забезпечення функціонування ВАКС все ще перебуває на стадії свого формування. І основною перешкодою, яка гальмує його активний розвиток, є не стільки політичні протиріччя та конфлікт інтересів високопосадовців найвищого рангу,

скільки панування консервативних підходів до розуміння правової природи та спрямованості антикорупційного судочинства, а також брак науково-теоретичних досліджень у сфері судового забезпечення антикорупційної діяльності. Відтак, без зміни вектору наукових досліджень адміністративно-правового статусу ВАКС, а також без урахування новітніх підходів до оцінки якості його правового врегулювання, навряд чи вдасться досягнути помітних успіхів у сфері забезпечення належного функціонування цього важливого елемента антикорупційної інфраструктури» (с. 6).

За таких умов, враховуючи складність завдань та специфіку функцій, покладених на ВАКС, вирішення усіх проблемних питань має відбуватися в рамках комплексного науково обґрунтованого підходу, підпорядкованого єдиній меті – створення належних умов для ефективної організації діяльності ВАКС. Адже саме від того, наскільки чітко та юридично грамотно в чинному законодавстві будуть врегульовані всі особливості правового статусу ВАКС, буде залежати подальший розвиток і судової системи, і всього антикорупційного механізму. Сказане дозволяє дійти висновку про те, що тема дисертації Я.І. Никитюка є дійсно актуальною, а звернення до неї – абсолютно своєчасним.

Рецензуючи дисертацію та оцінюючи її позитивну сторону, слід відзначити логічну злагодженість викладеного матеріалу, взаємозв'язок окремих розділів і підрозділів між собою, їх спрямованість на розв'язання конкретного наукового завдання – розробка проблеми адміністративно-правового регулювання організації та діяльності ВАКС, а також обґрунтування пропозицій і практичних рекомендацій, спрямованих на усунення законодавчих недоліків, прогалин і суперечностей в зазначеній сфері.

У першому розділі викладені теоретико-методологічні засади дослідження адміністративно-правового статусу ВАКС. Зокрема, досліджується генезис виникнення та становлення ВАКС; визначаються передумови виникнення ВАКС та розкривається зміст адміністративно-правового регулювання його діяльності. Другий розділ роботи присвячений характеристиці організаційних засад адміністративно-правового статусу ВАКС.

Серед іншого, тут визначається місце ВАКС в антикорупційному механізмі України та в національній судовій системі; аналізуються структура та організаційні засади діяльності ВАКС. У третьому розділі дисертації досліджуються шляхи розвитку правового регулювання адміністративно-правового статусу ВАКС. З цією метою аналізуються особливості адміністративно-правового регулювання та суперечності законодавчого закріплення компетенції ВАКС; окреслюються основні напрями удосконалення кадрового забезпечення діяльності ВАКС; досліджується зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності антикорупційних судів та можливості його імплементації в національну правову систему.

У висновках за результатами дослідження загалом сформульована низка положень теоретико-методологічного характеру, а також пропозицій і рекомендацій, що мають вагоме значення для удосконалення адміністративно-правового регулювання організації та діяльності ВАКС в умовах докорінного реформування його адміністративно-правового статусу.

У додатках до роботи містяться таблиці та схеми, які наочно демонструють висновки автора щодо місця ВАКС в національній судовій системі, його організаційної структури, меж юрисдикційних повноважень, а також акти впровадження висновків дисертації в правотворчу, правозастосовну, науково-дослідну діяльність і в навчальний процес.

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що структура дисертації Я.І. Никитюка добре продумана і відповідає тим завданням, які поставив перед собою автор. Дисертант послідовно виклав матеріал, в основному правильно співвідносячи загальні та конкретні питання, сформулював необхідні наукові дефініції. Це дозволило автору показати свої знання з теорії адміністративного права та процесу, глибоко та розгорнуто проаналізувати як положення нормативно-правових актів, що регулюють організацію та діяльність органів судової влади, передусім ВАКС, так і погляди науковців з проблематики дослідження.

Положення, викладені в анотації, відповідають основним положенням та висновкам, зазначеним у дисертації. Зміст анотації відповідає встановленим

вимогам. Дисертація та анотація оформлені також відповідно до встановлених вимог.

Отже, можна зробити висновок, що основні положення та висновки дисертації автором оприлюднені повною мірою.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань робота Я.І. Никитюка є одним із перших в українській адміністративно-правовій науці комплексним монографічним дослідженням, у якому комплексно, з використанням сучасних методів наукового пізнання, а також з урахуванням практики діяльності ВАКС проаналізовано його адміністративно-правовий статус, а також науково обґрунтовано шляхи розв'язання цілої низки спірних питань, які пов'язані з удосконаленням адміністративно-правових засад його функціонування, що враховують досвід зарубіжних країн і сучасну суспільно-політичну ситуацію в Україні. У роботі враховано положення чинного законодавства, піддано аналізу теоретичний та практичний матеріал, що стосується тематики дослідження. Це дозволило по новому підійти до дослідження значного кола проблем, які залишилися поза увагою вчених, але мають важливе практичне та теоретичне значення.

В процесі дослідження автор не абстрагувався в наукову розробку проблеми, а поставив конкретні та чіткі завдання, у зв'язку з чим дисертація отримала цікавий та корисний напрям не лише в науковому руслі, що дозволило автору прийти до практичних результатів та зробити корисні для практичного застосування висновки.

Переважає більшість положень, винесених автором на захист і висновків є новими або містять значну частку новизни. Зокрема, автором вперше було: 1) розкрито дуалістичний характер правової природи ВАКС і доведено необхідність його науково-теоретичного аналізу не лише як складової частини судової системи, але також і як повноцінного елемента вітчизняного антикорупційного механізму; 2) обґрунтовано необхідність удосконалення діяльності судової палати ВАКС; 3) обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення організаційної структури ВАКС; 4) надано розгорнуту характеристику принципу інституційної, організаційної, кадрової та фінансової

автономії Апеляційної палати ВАКС; 5) обґрунтовано необхідність розмежування вимог, що висуваються до суддів ВАКС і до суддів Апеляційної палати ВАКС; 6) визначено недоліки законодавчого регулювання адміністративно-правового статусу ГРМЕ та її участі у процедурі відбору кандидатів на посаду судді ВАКС, а також обґрунтовано найбільш перспективні шляхи їх усунення.

Також, було удосконалено періодизацію історії виникнення та становлення ВАКС; класифікацію основних напрямів адміністративно-правового регулювання діяльності ВАКС; перелік ознак особливих судів; наукові уявлення про внутрішню організаційну побудову ВАКС; диференціацію особливих умов, наявність яких є обов'язковою вимогою при віднесенні кримінальних проваджень до підсудності ВАКС; класифікацію вимог, які висуваються до кандидатів на посаду судді ВАКС; наукові уявлення про організацію антикорупційного судочинства, а також про юрисдикційні межі антикорупційного судочинства в зарубіжних країнах.

Практичне значення розглядуваного дисертаційного дослідження визначається можливістю використання його результатів під час підготовки нових, а також при обґрунтуванні необхідності внесення змін до чинних нормативно-правових актів в частині удосконалення адміністративно-правового статусу ВАКС; як рекомендації для удосконалення адміністративно-правового та організаційного забезпечення діяльності ВАКС, а також з метою підвищення рівня кваліфікації суддів та працівників ВАКС; як підґрунтя для подальших наукових досліджень адміністративно-правового статусу ВАКС, а також як теоретико-методологічна база для поглиблення наукових розробок питань, пов'язаних із удосконаленням адміністративно-правового забезпечення функціонування судової гілки влади та окремих елементів вітчизняної антикорупційної інфраструктури; під час підготовки навчальних матеріалів (підручників, посібників, лекцій) та викладанні дисциплін і спецкурсів адміністративного спрямування; під час укладання навчальних програм і планів підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації суддів, працівників

апарату суду, інших органів, які забезпечують функціонування ВАКС, а також залучені до протидії корупції.

Також заслуговує позитивної оцінки достатньо високий рівень аргументації висновків та пропозицій практичного характеру щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання організації та діяльності ВАКС. При цьому варто відмітити, що теоретичні висновки вдало підкріплені емпіричними матеріалами, зокрема рішеннями Конституційного Суду України, висновками авторитетних міжнародних організацій тощо.

Практичну цінність представляє проведений дисертантом аналіз таких складних загальнотеоретичних феноменів, як «судова система», «антикорупційний механізм», «антикорупційна інфраструктура», «спеціалізований суд», «особливий суд», «адміністративно-правовий статус», «адміністративно-правове регулювання», «кадрове забезпечення» тощо. При цьому в роботі чітко та достатньо рельєфно простежується бажання автора шляхом наукового опрацювання та аналізу практики діяльності ВАКС зробити власний внесок у наукове розуміння правової природи та сутності наведених вище правових категорій.

Також слід відзначити стиль, яким написано роботу. Він відзначається логічністю, послідовністю та ясністю думок автора. Деякі досить складні теоретичні положення дисертації викладені зрозумілою мовою, без зайвих ускладнень.

Загалом, на сторінках дисертації автору вдалося розв'язати цікаву дискусію, використавши при цьому широкий спектр вітчизняних та зарубіжних науково-теоретичних та монографічних робіт (найменувань) з різних галузей наукових знань, що свідчить про поглиблений аналіз піднятої в цій роботі проблеми. Крім того автором вивчено та проаналізовано періодичну літературу з даного питання, що свідчить про спробу синтезувати поряд із загальноприйнятими поняттями новітні підходи до розуміння сутності та правової природи адміністративно-правового статусу ВАКС.

Використовуючи великий масив емпіричних даних та наукових джерел, Я.І. Никитюк зробив досить цікаві узагальнюючі висновки. Зокрема, він досить

влучно констатує, що «Дослідження адміністративно-правового статусу ВАКС буде неповним без з'ясування місця, яке він займає в антикорупційному механізмі та в судовій системі України. Адже саме дуалістичний характер правової природи ВАКС і є тим основним «наріжним каменем», довкола якого точились найгостріші суперечки як на підготовчому етапі реалізації ідеї антикорупційного судочинства, так і на сучасному етапі функціонування новоствореного суду». Виходячи з цього, автор цілком обґрунтовано наголошує, що «ВАКС не можна розглядати виключно як складову частину судової гілки влади. В першу чергу, він є ключовим елементом вітчизняного антикорупційного механізму». На підтвердження такого висновку він наводять ряд аргументів, серед яких: історія створення ВАКС та особлива роль у цьому процесі міжнародних партнерів України та вітчизняних антикорупційних громадських організацій; тенденція до розширення антикорупційного механізму та поглиблення спеціалізації окремих органів державної влади у сфері протидії корупції; законодавче закріплення антикорупційної спрямованості діяльності ВАКС; дослівне тлумачення офіційної назви ВАКС. Аналіз наведеної аргументації дозволяє нам погодитись із ще одним висновком дисертанта, в якому він наголошує, що «створення ВАКС логічно завершило побудову вертикалі антикорупційних інститутів, діяльність яких спрямована на протидію корупції. Відтак, з високою вірогідністю можна спрогнозувати, що уже в найближчому майбутньому сфера антикорупційної діяльності виокремиться з адміністративного права й остаточно сформується у самостійну галузь вітчизняної правової системи».

Методологічно правильним є підхід автора до спростування аргументів, які наводяться на користь віднесення ВАКС до категорії особливих судів, а відтак, визнання його створення неконституційним. Зокрема, більшість науковців визначають ознаки досліджуваного явища відразу ж після аналізу підходів інших авторів. Автор не став дотримуватись усталеного алгоритму, а сформулював авторську систему ознак особливих судів лише після аналізу сутності та правової природи правових категорій, які лежать в основі змісту таких ознак. У зв'язку з цим, визначені ним ознаки, на мою думку,

відображають найсуттєвіші характеристики особливих судів, а також дозволяють зробити однозначний висновок про необґрунтованість віднесення ВАКС до таких судів.

Також обґрунтованими та важливими для дослідження в методологічному сенсі є обґрунтовані автором класифікації та диференціації таких юридичних категорій і понять, як «основні напрями адміністративно-правового регулювання діяльності ВАКС»; «основні елементи організаційної моделі ВАКС»; «особливі умови визначення підсудності ВАКС»; «вимоги, які висуваються до кандидатів на посаду судді ВАКС»; «моделі організації антикорупційного судочинства» тощо.

Я також цілком погоджуюсь із зауваженням автора з приводу того, що «існуюча на сьогодні кількість суддів судової палати ВАКС не дозволяє швидко та оперативно розглядати корупційні справи в першій інстанції. Окрім недотримання розумних строків судового розгляду, брак суддів негативно впливає також і на його якість». Особливо цінним є те, що автор не лише акцентує увагу на існуванні зазначеної проблеми, але й обґрунтовує шляхи її розв'язання. Зокрема, пропонує збільшити кількість суддів, як мінімум, ще на 23 одиниці. Відтак, їх загальна кількість становитиме 50 осіб, що дозволить суттєво прискорити розгляд корупційних справ у першій інстанції. На нашу думку, сформульовані ним пропозиції мають чіткий та зрозумілий характер, відрізняються оригінальністю та новизною.

Надзвичайно цікавою та корисною, на мій погляд, є пропозиція автора офіційно закріпити організаційну структуру ВАКС. Дійсно, більшість законодавчих актів, які регулюють адміністративно-правовий статус новостворених органів, як правило містять норми, які принаймні в узагальненому вигляді окреслюють їх організаційну структуру, що забезпечує стабільність їх адміністративно-правового статусу. При цьому з позитивного боку слід відмітити, що дисертант не просто акцентує увагу на необхідності законодавчого закріплення адміністративно-правового статусу ВАКС, але й оформлює свій висновок у вигляді конкретних змін до Закону України «Про ВАКС».

З позитивного боку слід відмітити, практичну спрямованість дисертації. Зокрема, автор не лише висвітлює основні прогалини та суперечності в адміністративно-правовому регулюванні організації та діяльності ВАКС, але й пропонує та обґрунтовує власні шляхи їх подолання, які враховують позитивний зарубіжний досвід, а також сучасну суспільно-політичну ситуацію в нашій державі. Так, автор досить ґрунтовно аналізує вимоги, яким мають відповідати кандидати на посаду судді ВАКС, і на підставі проведеного аналізу диференціює їх на три групи: загальні вимоги, спеціальні «позитивні» вимоги та спеціальні «негативні» критерії (с. 151-153). Проаналізувавши законодавчо закріплені вимоги, які висуваються до суддів ВАКС, автор робить висновок про необхідність їх перегляду та уточнення. Зокрема пропонує розмежувати вимоги, що висуваються до суддів ВАКС і до суддів Апеляційної палати ВАКС (с. 166). Особливо слід відмітити оформлення зробленого висновку, яке виражається в розробці конкретних змін до Закону України «Про ВАКС», які спрямовані на встановлення підвищених вимог до рівня освіти та стажу професійної діяльності суддів Апеляційної палати ВАКС.

Серед позитивних рис роботи необхідно відмітити також проведений автором аналіз конституційного подання про визнання таким, що не відповідає Конституції України, Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» від 7.06.2018 р., з яким 49 народних депутатів України звернулись до КСУ 22.07.2020 р. Автор послідовно і системно спростував абсолютно всі аргументи, які наводяться у цьому поданні, навів цілком слушні контраргументи, узагальнив висновки інших науковців та експертів, обґрунтував власні міркування. Такий підхід не лише підвищив актуальність його роботи, але й надав їй цілком предметного практичного спрямування, адже всі обґрунтовані висновки можуть бути використані під час ухвалення КСУ відповідного рішення в справі.

У цілому, дисертація має вигляд закінченої праці. Легко сприймається при читанні. У відповідності з усіма теоретичними висновками має логічне обґрунтування. З аналізу тексту дисертаційного дослідження можна зробити висновок, що його автор дослідив великий обсяг нормативного матеріалу. Це

дало змогу відобразити у роботі цікаві висновки, розкрити нові аспекти організації та діяльності ВАКС, які ще не отримали відповідне відображення у спеціальних виданнях. Таким чином, можна зробити висновок, що дисертація виконана на високому науковому рівні. Вона відзначається правозастосовною спрямованістю та актуальністю у сучасних умовах.

Водночас, загальна позитивна оцінка дисертації не виключає деяких зауважень і побажань, які можуть бути використані автором у подальших наукових дослідженнях. Найбільш суттєвими є такі:

1. Дисертант, на мою думку, не в повній мірі розкрив усі основні елементи адміністративно-правового статусу ВАКС. Як відомо, на сьогодні в структурі адміністративно-правового статусу прийнято вирізняти такі елементи, як «права», «обов'язки», «правосуб'єктність», «відповідальність» тощо. Зважаючи на особливе місце ВАКС в судовій системі, а також на специфічний характер його повноважень, розкриття зазначених елементів могло суттєво підвищити наукову цінність даного дослідження.

2. Визначаючи основні напрями удосконалення діяльності Громадської Ради міжнародних експертів, дисертант, серед іншого, пропонує «скасувати положення про тимчасовий характер діяльності ГРМЕ», «конкретизувати умови, за яких ГРМЕ є повноважною, а також умови, за яких вона може ухвалювати рішення», «визначити порядок прийняття рішень ГРМЕ». Однак, з огляду на той факт, що законодавче регулювання правового статусу ГРМЕ було успішно апробовано під час першого відбору суддів ВАКС, реалізація зазначених пропозицій видається нераціональною.

3. Не можна в повній мірі погодитись із пропозицією автора щодо необхідності розмежування вимог, які висуваються до суддів ВАКС та суддів Апеляційної палати ВАКС. Зокрема, з цією метою він пропонує внести зміни до Закону України «Про ВАКС», спрямовані на встановлення підвищених вимог до рівня освіти та стажу професійної діяльності суддів Апеляційної палати ВАКС. На нашу думку, дисертант не навів достатніх аргументів, які підтверджують необхідність подібного кроку. Водночас, очевидно, що

збільшення стажу професійної діяльності унеможливить призначення на посаду суддів Апеляційної палати ВАКС молодих і перспективних кандидатів.

4. Деякі зауваження викликає обґрунтована в підрозділі 3.3. дисертації класифікація основних моделей організації антикорупційного судочинства в зарубіжних країнах. Дисертанту варто було навести конкретні приклади країн, в яких передбачено функціонування тієї чи іншої моделі. У протилежному випадку всі зроблені автором висновки носять суто теоретичний характер і позбавлені прикладного характеру.

5. Зважаючи на недостатнє законодавче регулювання питань, пов'язаних із гарантіями забезпечення незалежності суддів ВАКС, дисертанту варто було присвятити даному питанню окремий підрозділ дисертаційного дослідження. Це є особливо актуальним також і з огляду на той факт, що останнім часом гарантії реалізації прав та обов'язків (повноважень) суб'єкта права все частіше виділяються науковцями в якості окремого елемента його адміністративно-правового статусу.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що наведені вище критичні зауваження та рекомендації стосуються дискусійних питань, певної неповноти та непослідовності розгляду окремих питань теми дисертації і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, яке має науково-теоретичне і практичне значення, містить наукові положення, які являють нові підходи до вирішення конкретного наукового завдання і сприяють підвищенню ефективності адміністративно-правового регулювання діяльності Вищого антикорупційного суду.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що дисертація Никитюка Ярослава Ігоровича на тему «Адміністративно-правовий статус Вищого антикорупційного суду України» є завершеною науковою працею, у якій її автором отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має значення для розвитку науки адміністративного права, а також удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності органів судової влади загалом, та Вищого антикорупційного суду зокрема.

Робота відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пп. 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор – Никитюк Ярослав Ігорович – заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії (галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право»).

Офіційний опонент:

перший проректор

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

заслужений діяч науки і техніки України,

доктор юридичних наук, професор

Олександр ЮНІН